

Letsch Endre

A JOGTUDOMÁNY NYELVÉRŐL

Elfogultak lennénk és túloznánk, ha azt állítanánk, hogy a jog és a nyelv összefüggéséről, vagy egyszerűbben a jogi nyelvről szóló szakirodalomban szütkölnénk.¹ Ismeretes azonban, hogy a jog és a nyelv viszonyát átfogóan ábrázoló nagymonográfiával a nyelv- és jogtudomány egyelőre egyaránt adósunk. Sajnálattal kell megjegyeznünk, hogy a téma most sem esik egybe egy aprólékos, elmélyült, a jog és a nyelv összefüggését általánosságban is részletező feltárással. E bonyolult és érdekfeszítő kapcsolatot kénytelenek leszünk alapfokon tárgyalni.

Jog és nyelv

A nyelv, a legfontosabb kommunikációs eszköz nélkül nem léteznének jogi gondolat azaz maga a jog sem. A jogi gondolkodásból fogant jogi fogalom légüres térben lebegő, furcsa tünetény lenne, ha nem öltene nyelvi köntöst. A jogi fogalom a (természetes emberi) nyelvben testesül meg, csakis a kommunikáció alaptényezője útján, konkrét nyelvi alakban juthat kifejezésre, válhat közölhetővé, érheti el célját; csak így hathat a jogkövető társadalom tagjaira. A jogi gondolkodás, mi több, a jog lételeme, előfeltétele a nyelv. A jogalkotás egyúttal nyelvalkotásként is fölfogható.

A jog és a nyelv természetesen úgy is viszonyul egymáshoz mint tartalom és forma. E kettő igen szorosan kapcsolódik, hiszen a jog(i nyelv) értelmező, magyarázó tudományág (hermeneutikus diszciplína), végcélja, a társadalmi hatályosulás következtében nem folyamodhatik olyan alakiséghez, képletekhez, szimbólumokhoz, mint az egyes természettudományok, a matematika, ahol a forma, a formula – ahogyan annak bizonyítását a szemiotika tudománya több-kevesebb sikerrel megkísérli – egy kicsit külön áll, elválík a tartalomtól, hogy végül mégis egyesülhessen vele.

A tartalom s a tárgynak, rendeltetésnek megfelelő kifejezésmód, a forma (nyelv) együttesen tárják elő a jogi közlés egészét.

„A nyelv a jog élettere, közege, abban és általa létezik.”²

A jogi nyelv a szaknyelvek közé tartozik. Bár e megállapítás alkalmával előszeretettel hivatkoznak „nyelvészeti megközelítésre”, elsősorban a jogászok³ toldják meg e konstatációt azzal a társadalomtudományi tétellel, mely szerint a szaknyelvet a munkamegosztás hozta létre. Ezen túlmenően a szaknyelv (csak így általánosságban, egyes számban, összefoglaló fogalomként) a társadalmi munkamegosztás valamely területén és fokán a gazdasági, technikai, kulturális fejlődés során kialakult rendszerek, fogalmak kifejezésére szolgáló nyelvi eszközök együttese.

E meghatározás felhasználásával a jogi nyelv, a jogi terminológia definíciója is könnyen levezethetőnek látszik.

A társadalom és a történelem egyik legfontosabb minőségi átalakulásának időpontjában, a hatalomátvétel szükség- és szabályszerűségeivel összhangban, az osztálytársadalmi munkamegosztás létrejöttkor, az erőszak-jelleget, az uralkodó osztály akaratát érvényesítendő jogászai szakmai szinten alakult ki a jogi nyelv, mint a jogrend kialakulásával kapcsolatos, az azt fenntartó fogalmak, intézmények, szerkezetek, rendszerek kifejezésére szolgáló nyelvi eszközök együttese.

A jogi terminológia az a nyelvi eszköz, amellyel az uralkodó osztály a hatalmat gyakorolja.

E meghatározásokban, különösképpen ez utóbbi, a vázlatosra egyszerűsített, tömörített és közismert Kovács Ferenc-féle jogi-terminológiai fölfogásban⁴ mintha kevesebb nyoma volna az eredendően csoportnyelvi ismérvnek, ti. hogy *azonos* foglalkozásúak (...) sajátos kommunikáció-közössége hozza meg e nyelvi réteg szaknyelviségét.

Természetszerű: a jogtudományi műnyelvből sem hiányozhat e jellegzetesség. Ám ez a jogi nyelvnek csupán egyik oldala. A másikat a nem szakmabeliekhez, a társadalom minden tagjához szóló közlés mibenléte, a közérthetőség problémája jelenti, miként válhat az átlagpolgár számára teljességében felfoghatóvá a jogi rendeltetés.

Ami pedig a jogi nyelv értelmezését illeti, megközelítésünkben elsősorban a szűken értelmezett jogtudomány, a jogalkotás és joggyakorlat, a jogszabályok és jogalkalmazás valamint a jogi oktatás nyelvét kell alatta érteni.

Társadalmi valóságunkat figyelembe véve az önigazgatás mindinkább teret hódító nyelvezetének elemeivel bővítjük ki jogi terminológiai búvárkodásunkat, de elhatároljuk magunkat azoktól az értelmezésektől, melyek jogi nyelv címen (a jelentékeny tárgyköri egybeesés és összekapcsolódás ellenére is) a jogi nyelvtől elválni akaró hivatalos nyelvet illetve elsősorban annak nyelvművelő beállítottságú bírálatát veszik alapterületül.

*A jogi nyelv mint nem terminológia-központú,
objektív alapú szaknyelv*

Noha a jogtudomány nyelvezetével foglalkozó munkák jó része a jellegzetes jogi kifejezéseket, a szakszókincs törzsanyagát mutatják be és elemzik, nem árt néhány szóban fölhívni a figyelmet a jogi nyelv néhány jellemvonására.

A jog (a társadalomtudományok általában) leíró, fejtegető, magyarázó, tolmácsoló, értelmező, indokoló nyelvi-logikai eljárást vezet, miközben alanyaihoz fordul. E módszerekben a jogi tartalmat, fogalmat jelölő terminusok környezetét, „összekötő szövegét”, a komplex kontextus csupán az egyetemes nyelv, az általános nyelvhasználat szolgáltathatja.

A jogi nyelv szakmai mibenlétét, a köznyelvtől és a többi szaknyelvtől való megkülönböztető jegyeit, jogosultságát ugyan tagadhatatlanul terminológiája eredményezi, de a jogi nyelv *nem terminológia-központú* szaknyelv, mert szókincse túlnyomóan *köznyelvi*.

A jogi nyelv, mint általában a nyelvtudomány által elismert, „polgárjogot” nyert szaknyelvek mindegyike *objektív alapú*, hisz a társadalmi valóság egy ágához, ismerettárához, mesterséghez, szakmához, *tudományhoz* kötődik, belőlük ered.

Ellenpólusa (negatív, romlott mása) a szubjektív alapú csoportnyelv, a jogásznyelv lenne, melynek terpeszkedő, rokokós, elidegenült megnyilatkozásaitól elhatároljuk magunkat.

Jogi nyelv és köznyelv – jogi nyelv és közérthetőség

A köznyelvhez való közelítés, az azzal való azonosulás tendenciáját egyetlen csoportnyelv sem követi oly hangsúlyozottan s állhatatos következetességgel, mint az általunk taglalt szaknyelvi ág – a jogi nyelv.

Habár ezek a sorok nem jogi nyelv – népnyelv cím alatt íródnak, szilárd meggyőződés, hogy teljes mértékben ideillik a nagy Crna-Gora-i jogtudornak, Valtazar Bogišićnak, az egy évszázaddal ezelőtt orosz nyelven Moszkvában elmondott jogi terminológiai tárgykörű előadásából⁵ általam kiragadott mondata, mely szerint a törvényeknek a *nép nyelvén* kell íródniuk. Ez a mondas bizonyítására is alkalmas, hogy a teljesen természetes nemzeti-történelmi eltérések, az államhoz kötődő jegyek, sajátosságok ellenére a *jogi nyelvnek* tulajdonképpen *társadalmi rendektől, történelmi korszakoktól, országhatároktól és nemzeti nyelvektől függetlenül ugyanazon kívánalmakat kell eleget tennie*.

Az elvárások legfőbbike pedig a jogi nyelvnek (terminológiának) az egyetemes, egységes nyelvhasználathoz azaz a köznyelvhez való nagy mértékű hozzáidomulása.

Az állítás helytállóságát mintha némiképp megkérdőjelezné a XIX. század gyakorlata. A jogtudományi műnyelv ismerete az idő tájt „úri huncutságnak” számított, s e szaknyelv idegen eredetű kifejezésekből állt, a köz- és (még inkább) népnyelvtől igyekezett magát távortartani. Ennek magyarázata: a jogi

cél csakis az elnyomott osztály engedelmességre bírásával valósult meg a feudalizmusban (is). Hogyan valósulhatott ez meg, ha a nép nem értette a jogszabályok nyelvezetét? Tolmács, fordító, a parancsot egyszerűen megfogalmazó közvetítő útján.

Az egyetemes jogi nyelv alaptételeinek megtárgyalásához visszakanyarodva: a jogi közlés közérthetősége a jog társadalmi hatályosulásának nélkülözhetetlen eszköze. A jogi érdek esetünkben a legnagyobb fokú társadalmi közérthetőség. A jogszabályokat népszerűen kell fogalmazni.

Az eszményi állapot a jogi nyelv teljes közérthetősége lenne. Ebben az esetben azonban kiegyenlítenénk a jogi nyelvet a köznyelvvvel. A maradéktalan közérthetőség természetesen nem valósítható meg. A jogi nyelv sohasem azonosulhat a köznyelvvvel. A jogalkalmazó által használt, a köznyelvtől eltérő szókincsből merített pontos (különös tartalmat hordozó) szakkifejezésekre igenis szükség van, s ezek szabatos szakmai vonatkozását mindenki, minden jogkövető nem ismerheti, nem is ismeri.

Amikor azonban azt állítjuk, hogy a jogi műveltség jórészt az *alpműveltség részévé* válik, azonnal előtérbe kerül az imént elhangzottakkal ellenkező előjelű, így az ellentét egységét létrehozó megállapítás is: a jog nyelve mindig élénken *befolyásolja* az egyetemes *nyelvhasználatot*, eszerint a jogi terminológia fölmérhetetlen jelentőségű az adott nép szókincsében. Talán a francia az a nyelv, melyben a legszembeötlőbb ez a jelenség. A Code civile (a francia polgári jogi törvénykönyv, népszerű nevén a Code Napoleon) olyan jogi szöveg, melynek nyelvezete a kívánatos fogalmazásmód, helyes beszéd, tetszetős stílus mintaképe. Az anekdota szerint Stendhal – reggeli agytornaként a francia polgári jog kódexéből olvasott részleteket.

Nyelv, kommunikáció- és jogközösség

Fejtegetésünk nem lesz egyoldalú, ha a jogi nyelv gyakorlati alkalmazása során keletkező kommunikáció-közösségeket taglalva, nem foglalkozunk bővebben a kisebb, behatároltabb, közlési-befogadási egységekkel, melyekben vagy csak szakemberek vesznek részt, vagy ha tágabb is a közösség, alig haladja meg a zárt szakjelletet.

A társadalmi érdek érvényesítése, az a követelmény, hogy a jogszabályok mindenképp szóljanak, maga után vonja a nyelvközösség és a jogi kommunikáció-közösség *egybeesését*.

Ezt a megállapítást noha helytálló és igaz, új körülmények közepette tovább kell fejleszteni:

e kategória csupán nemzeti, egynyelvű vagy legalábbis viszonylag homogén nyelvű állam határain belül fődheti egymást.

A problémát jugoszláv viszonyokba áthelyezve tudjuk, hogy nálunk a jogi kommunikáció-közösségnek nem egy, hanem több nyelvi közösség is megfelelhet. E tétel fölállításakor figyelmen kívül hagyjuk a köztársaságok és tartományok szabályozási önállóságából, szabadságából eredő különbségeket, és teljesen egységes jogot vélelmezünk. Ha azonban az egyes társadalmi-politikai közösségeket külön-külön jogközösségként fogjuk föl, a következő állapot áll elő:

A szövetségi államunkban meglevő jogi szabályozási autonómiákból és a soknemzetű-nemzetiségű állam nyelvhasználatából következő nyelvi sokrétűség eredményeképpen hazánkban a jogi kommunikáció-közösségek *nem esnek egybe* a nyelvekkel.

Ilyen összetett jogi-nyelvi helyzetben kell szót ejtenünk a jugoszláviai magyar ajkú jogalkotók és jogalanyok kommunikáció-közösségi státusáról.

Az egyenrangú nyelv- és íráshasználat magyar nyelvű, (magyarul teremtett és befogadott) de jugoszláv (Szerb SZK-beli, Vajdaság SZAT-beli, Szlovén SZK-beli és horvátországi) jogot feltételez és jelent. Ám csak egy magyar nyelv és nyelvfejlődés van, Major Nándor helyesen fejtette ki,⁶ hogy autochton vajdasági magyar nyelvfejlődést a fejünkben forgatni helytelen gondolat volna, mert az nyelvi megrekedéshez vezetne. Viszont ha csak egy magyar nyelv van, akkor egyetemesen csak egy magyar jogi nyelv létezik.

Egy magyar jogi nyelv van, amely azonban nem egyenlíthető ki a Magyarországon használt jogtudományi szaknyelvvél. A magyar jogi nyelv magába foglalja a csehszlovákiai, romániai, jugoszláviai nyelvi fejleményeket is. Jugoszláviai magyar jogi viszonyok közepette pedig e szaknyelvet a magyar jogi szókinccs (köznyelvi és szakszókészleti) alapállománya képezi, melyből el kell vonni a csak a magyarországi jogban ismert, a jugoszláviai jogrendtől, szabályozástól eltérő fogalmak és intézmények elnevezéseit, ugyanakkor ki kell bővíteni a különleges öngazgatási viszonyokból születő nem egyetemes, hanem mégiscsak *öntörvényű* jugoszláviai magyar jogi szókészleti elemekkel.

Jugoszlávia és Magyarország szerbhorvát illetve magyar jogi szaknyelvhasználati összevetéséből, beleértve a jugoszláviai magyar és a magyarországi szerbhorvát (horvátszerb) nyelvalkalmazás lehetőségeit/eseteit is – leszűrhető, hogy a nyelv- és jogközösség szükségszerűen nem fedik egymást, s megfigyelhetők az egyes nyelvi jelek jelentős jelentéstani és pragmatikai kilengései. Ugyanazon (jogi) nyelven belül lényeges terminológiai eltérések ütköznek ki.

A jog és a jogi nyelv fejlődése a társadalmi haladás tükrében

Ha az emberiség fejlődési irányzatainak és összlehetőségeinek a számunkra e munkában érdekesítő, háromrétű tagolását végezzük el, kiviláglik:

A legütemesebben fejlődő kategória a gazdasági alakulással azonosítható.

A következő fejlődési alakulat a jog, melynek változása már lassúbb a gazdasági fejlődésnél, de amely a mindig flexibilis, összehangoló politikai hatásnak betudva lépést tart az előbbi haladási osztállyal, mintegy követve, összefoglalva, szintetizálva és szisztematizálva azt; a jog (és a politika fejlődési célokhoz kecsesen idomuló válfaja) szentesíti, az uralkodó osztály szolgálatába állítja, rögzíti, azaz e mederben tartja, de egyszersmind a haladás irányában tereli tovább a gazdaságot.

A leglassabban fejlődő, ám az előző két tényező determináló hatására még mindig rendeltetésének megfelelő kategória a nyelv, a jogi nyelv, mely úgy tud lépést tartani a robbanékony fejlődéssel, hogy egyrészt villámgyors kreatív és normatív (nyelvalkotó, s az új nyelv illetve szóhasználatot szabályozó) tevé-

kenységgel teremt kinyilatkoztatási lehetőséget az új tartalmak számára. Ha erre a nyelvi jelrendszer rugalmasságának hiánya, merevsége miatt nem kerülhet sor, a betokosodás úgy mellőzhető, hogy a meglévő jeleket, szavakat újszerű fejlődőképes, a fejlődés szolgálatába állított jelentésmezőre tereljük.

Ha tehát figyelmen kívül hagyjuk ezúttal a jogi idegennyelvűséget, a nemzeti jogi nyelvre gyakorolt idegen, latin, germán, (szláv) hatások alapos ecsetelését, kibogozható, hogy míg az egyszerűbb élet- és termelési viszonyok, a népi jogok hatálya, az agrártársadalom és a feudalizmus rendszere ízes, hangulatos jogi „népnyelvet”, pl. jogi szólásokat és közmondásokat hozhatott létre, az újabb korok és gazdasági viszonyok előretörése és differenciálódása, a polgári-tőkés fejlődés elveszejtette a régi nyelvi pompát, s egy, a korszerű ipari termelést szabályozó, túlfűtött tempójú, a túlszabályozottság és az áttekinthetelenség veszedelmének kitett „jogász-jogot” és ennek következményeképpen egy ridegebb, személytelenebb, elidegenedettebb jogi szaknyelvet szült.

A szocialista társadalmi-gazdasági rendszerek jogait az olyan gazdasági, termelési, kereskedelmi stb. területek részletes szabályozása jellemzi, melyeket eladdig csupán keretrendelkezések tartottak kordában. Másrészt viszont a vágtató fejlődés új tudomány- és műszaki ágak, újkeletű fogalmak aprólékos rendezését, jogi és nyelvi kezelését tette szükségessé.

Ez a fejlődés eddig soha nem tapasztalt megpróbáltatások elé állította a jogi műnyelvet is. Már az imént említett alaposabb szabályozás is szocialista jogi nyelvi alkalmazkodást feltételez – új szavakkal, vagy új, forradalmi jelentéstartalommal átértelmezett régi szakkifejezésekkel. A különféle tudományos és technikai területek vívmányai, termelési ágak szabályozási igénye olyan szakszókincsek betolakodását eredményezték a jogszabályszövegekbe, melyek nyelvezete szakmai ugyan, de alapjában véve nem jogi. Ezzel a csupán formájában jogi, tartalmát, anyagát tekintve kvázi-jogi nyelvvvel nem foglalkozunk.

Annál inkább lehet vizsgálatunk tárgya a világon egyedülálló, a szocializmus dolgozója, munkásosztálya hatalmát érvényre juttató öngazgatással, a küldött-rendszerrel, a társadalmi tulajdonnal és hasonló fogalmakkal kapcsolatos igen lendületes jogi- és nyelvteremtő tevékenység, melyet röviden így jellemezhethetnénk: a *minőségileg újszerű* jogi lényeknek vadonatúj nyelvi öltözetben való megjelenítése.

A jogi nyelv összetevői és rétegződése

A jogi nyelv összetevői (Móra Mihály⁷ szóhasználatával *kialakítói*) a következők:

1. A jogalkotás nyelve, Móra megfogalmazásában a jogszabályok szerkesztése (jugoszláv viszonyok közepette kiegészítve az öngazgatási aktusírás, szabályozás nyelvével).

2. A joggyakorlat, a jogalkalmazás nyelve, a bírói és államigazgatási gyakorlat (kibővítvé az öngazgatás életésítésének eljárásával).

3. A jogtudomány (a jogirodalom) nyelve.

4. A jogi oktatás nyelvezete.

Lássuk ezek után, vajon az összetevők azonosíthatók-e a jogi nyelv rétegeivel, s milyen a rétegek és összetevők viszonya, egymásrahatása?

Már a kérdésvölvetés módja is azt sugallja: a problematika sokkal összetettebb, mintsem hogy ki lehetne egyenlíteni a kialakítókat és a rétegeket. Ha történetesen el is tekintenénk a további rétegek föltüntetésétől, s a fölsorolt kialakítókat jogi nyelvi rétegekként kezelnénk, az egyes osztályozott alakulatok fontossági rendjének módosulása óhatatlanul bekövetkezik. Amíg a kialakítók csoportjában – a társadalmi cél elérésében játszott döntő szerepe miatt – a jog(szabály) alkotás a rangelső, addig a rétegek között, a (jogi) műveltség, a nyelvhasználat csiszoltsága, igényessége következtében a jogtudományt, a jogirodalmat illeti az elsőbbség, s bár csak korlátozott terjedelemben – főként a legmagasabb felsőoktatási és legigényesebb nyelvi szinten művelve – de ebbe az első, felső rétegbe tartozik úgyszintén a jogi oktatás nyelvezete.

A nyelvhasználat kiműveltsége és köre tekintetében soron következő rétegben az első két jogi nyelvkiakító csoport, a magasszintű jogalkotás (a legjelentősebb jogszabályok) és a legmagasabb szintű joggyakorlat, jogalkalmazás nyelvezetei kapnak helyet.

Bár különböző terminushasználati arányszámmal, jellegbeli különbségekkel, ugyanide vagy egy kikonstruált alcsoportba helyezném a jogi ismeretterjesztés valamint a jogi oktatás igénytelenebb részének nyelvezetét.

Az egyértelmű azonosítás lehetetlenné válása mellett a határozott elválasztás megghiúsulását, az át-át- és egymásbaszüremlést bizonyítandó, a jogalkotás és joggyakorlat nyelve – valamivel alacsonyabb fontossági szinten – már egy alsóbb rétegbe, a harmadikba, a középsőbe szorul.

Főntebb előrejeleztem a kialakítók, összetevők között meg nem említett alakzatok besorolási lehetőségét. Negyedik helyen tárgyalom azoknak a többé-kevésbé azonos foglalkozásúaknak a szaknyelvhasználati szintjét, kik a jogi-igazgatási-önigazgatási, hivatali-vállalati, társultmunka-szervezeti munkájuk végzése közben kommunikálnak. Ez a kategória, mint láthattuk, nem ritkán süllyed a közös-kívánatos-követendő jogi nyelv alatti réteg szférájába, s ilyenkor a szaknyelv szakmai zsargonná válik.

Főlosztásban az utolsó, már nem is ténylegesen jogi nyelvi réteg a félig köznyelvi, félig jogi fogalmakkal hevenyészetten, homályosan, s sőt olykor olykor tévesen bánó, főként sajtónyelvhasználati szint: a hamis „jogi” nyelv, a „jogargó”.

A jogi nyelvi rétegek milyenségét, mibenlétét, követelményeit összegezve szinte önmagától kínálkozik a következtetés, melynek értelmében a magasabb szinteket a föltétlen nomenklaturai-terminológiai szabatosság, ugyanakkor stílusbeli nagyigényűség jellemzi. „A rétegekben felülről lefelé haladva válik a szakszó jelentés-behatároltsága lazábbá, a közlésmód pedig kötetlenebbé.”⁸

A jogi nyelv nyelvtani sajátosságai

A jogi nyelv negatív sablonja közismert. Önálló rendszer nélküli, a szakszavak, terminus technicusok előfordulása és használata tekintetében azért a köznyelvtől némileg eltérő nyelvi alakulat, amely jobb híján a terpeszkedő, dagályos, terjengős, fontoskodó, hivataloskodó, a jogot fetiszizáló szó-, kifejezés- és szerkezethasználattal, stílussal igyekszik magának valamiféle önállóságot kivívni.

Mi egy valószerűbb, pozitív hozzáállású kiindulótételt rajzolunk föl, hogy tárgyilagosan, nyelvi önmegbecsüléssel fogalmazhassuk meg aztán a morfológiai, lexikológiai-terminológiai, szintaktikai vonásokat sorjában, olyan eszközökként szemléltetve őket, melyek a jogi nyelv „közjelleggel” szembeni „szaktényezőit” domborítják ki.

A szaknyelv jogi ága akkor felel meg leginkább széleskörű történeti-társadalmi-politikai, nyelvi-kommunikációs rendeltetésének, ha egyrészt a lehető legkevesebb megrázkódtatást okozza az egységes nemzeti nyelvben; ha szó- és kifejezés-használatában, mondat szerkesztésében és kifejezőmódjában a legmesszemenőbben lecsökkenti a köznyelvtől különböző jegyek számát. Másrészt tényelgesen sem a mennyiségi, sem a minőségi jogi szókincsi sajátosságok, de még a köz- és a jogi nyelv közötti mondattani különbségek sem közelíthetnek a nullához, mert ilyen esetben nyelvi alakulatunk vajmi kevés sikerrel tölthetné be a jogi-tudományos-szakmai közlés funkcióját.

A két említett hatás, tényező eszményi aránya, egyensúlya eredményezhet csak igazán célszerű jogi nyelvet.

A jogi szakszavak morfológiai vonásai

1. *A szóösszetételek*; a nyelvhasználati gazdaságosságot hivatottak szolgálni. A nyelvet tömörebbé varázsolják, egyszerűbbé, könnyebbé teszik anélkül, hogy a világosság, szabatoság csorbát szenvedne. A magyar nyelv örvedetes tulajdonsága a két-, sőt többtagú összetett szavak alkotási készsége. Így nem meglepésszerű az a fölismerés sem, hogy jogi nyelvünk is hajlamos (ez dicséret) az ilyenfajta szóalkotásra: követelés-átruházás, munkaidőrend-átcsoportosítás, magánokirat-hamisítás, pótmagánvádló stb. A szerbhorvát nyelvben, bár kevésbé elterjedt ez a szóalkotási módszer, szintén fontosak a főként kéttagú összetételek, pl. delokrug, naučnoistraživački, samoupravljanje... S még egy megjegyzés: az összetett szó jelentését rendszerint tagjaitól „örökli”, azok értelmét szintetizálja. A gyakorlatban ritkább a merőben újszerű jelentéstartalom (pl. holtmunka).

2. Az egyes *igekötők* gyakori előfordulásával (pl. meg-, el- stb.) alkotott szavakat a jogi nyelv a precizitás, az egyértelműség szolgálatába állította. Az így létrejött, pontosított igék utalnak a cselekvés kezdetére, befejezésére és egyéb lényegi jegyekre. Az összetett szavakhoz hasonlóan ez az igehasználát megfelel a gazdaságosság, a tömörítés céljainak is. A szerbhorvát nyelv prefixumai is hasonló szerepet töltenek be: od-, iz, za-, ob-.

3. Fantasztikus tömörítő erővel bír továbbá az elsősorban (csak) a magyar (jogi szak)nyelvre jellemző *képzett szavak* erdeje. A *hat* igének pl. majd ötven képzett változata van, a szerbhorvát nyelvben viszont nemigen lelhetjük föl ezt a képzésmódot. Ha a magyar származékokat összevetjük a szerbhorvát megfelelőikkel, ez utóbbiak legnagyobb hányada nem is mutat rokonságot a deluje, utiče igékkel. Pl.: hatalom, hatóság – vlast; hatály – važnost; határ – granica; határoz – odlučiti, stb.

Lexikai-terminológiai sajátosságok, a jogi szavak fajai

A jogi terminológiáról elmélkedve a jugoszláv szerzők⁹ kifejtik, hogy az nem jelentheti holmiféle új kifejezések (neologizmusok) bevezetését, hanem csupán a meglévőket kell újszerű, másmilyen, a jogrend, a társadalmi politika igényeihez igazított jelentéstartalommal felruházni. A szó megszületését a nyelv szelme szabályozza, a szakkifejezés jelentését viszont elsősorban a jog. Ez az álláspont kissé egyoldalú, hiányos. A jogi terminológia – mint láttuk és latni fogjuk – egyéb irányokból is fejlődhet, melyek jelentősége legalább egyenértékű a Vuković által egyetlenként felhozott terminológia-kialakító tényezővel. Az említett szerző elméletének lényege felosztásom első csoportjában található:

1. A változatlan köznyelvi szóalakot a jogi nyelvhasználat új (megváltozott, behatárolt, leszűkült) jelentéstartalommal ruházza föl (pl. dolog, gyümölcs, haszon stb. főnevek áttesz, előad, elővezet stb. igék, vagy a szerbhorvát nyelv még érzékletesebb példája az ostava, mely a köznyelvben éléskamrát, a jogiban pedig letétet jelent).

1)a. Vannak olyan jogi szavak is, melyek jelentésükben nem csak a köznyelviektől különböznek, hanem különböző jogterületeken is eltérő lehet a jelentésük. E ponton is találkozni látszik még főként általános, egynyelvű vagy méginkább nyelvfölötti fejtegetésem a leendő kontrasztív szempontú elemzéssel, melynek fontos ismérve lesz a mono- illetve poliekvivalencia kérdése.¹⁰ Pl. a kereset magyar jogi szakszót, ha szerbhorvátúra értelmezzük, poliekvivalens, hiszen jelentése tužba és zarada egyaránt lehet.

2. A jogi szakszavak újabb csoportjában azok a terminusok kapnak helyet, melyek köznyelvi hangzásuk ellenére sem érthetők a nem jogászok számára, fogalmi értelmük számukra nem (teljesen) világos (jogi személy, elbirtoklás, végszükség, vélelem stb.).

3. A következő csoportba azok az elsődlegesen jogi jelentésű szavak tartoznak – íme a Vuković-féle nézet kibővítése – melyek jogi mibenlétük ellenére közismertek, így kommunikációs zavart nem okozhatnak (végrendelet, kártérítés stb.).

3)a. Itt kapnak helyet a legősibb jogtudományi műszavak is (törvény, per, eskü, jog, bíróság stb.).

4. Végezetül: egyes fölosztásokban külön szakszócsoportba kerülnek az idegen szavak. Jóllehet én sem tagadom, hogy nem az idegen szavak domborítják ki (sem a szerbhorvát, sem a magyar) jogi nyelv szaknyelvi jellegét, kissé szub-

jektív indítékoktól vezérelve külön szócsoportot alkottam belőlük, hiszen a polgári jogi terminológia szerbhorvát–magyar összetevésének majdhogynem központi elemzési alapját pont az idegen szavak fogják szolgáltatni.

A mondattani, stilisztikai sajátosságok a következők:

1. Gazdagon feltöltött, betoldásokkal, utalásokkal teletüzdelt *egyszerű* mondatok előnyben részesítése és a hosszú, bonyodalmas, szövevényes-tekervényes összetett mondatok kerülése. A jogszabály mondatszerkesztésében törekedjék *rövidsége*. Ha azt az 1949-ben¹¹ megfogalmazott kívánalmat, mely szerint kizárólag tőmondatokban kell beszélni, mint kivitelezhetetlent vissza is utasítjuk, bátran követelhetjük, hogy a jogi, elsősorban jogszabályszövegek írói kerüljék a körmondatokat, a mellékmondatok többszörös alárendelését, az óriásmondatokat.

2. Az általános és határozatlan alanyú mondatok gyakori alkalmazása (pl. a törvényeket senki sem szegheti meg büntetlenül). Ez a jellegzetesség abból ered, hogy a modern jogszabály „a tárgyszerűség hűvös nyelvén” szól, s „erőteljes absztraktságánál fogva csak általános és személytelen lehet”.

3. A köznyelvben kevésbé használatos *szenvedő* szerkezetek és *viszazható* igék, a többes szám harmadik személy sűrű előfordulása szintúgy a cselekvés általánosságának kifejezését hivatott szolgálni (pl. közhírré tétetik; a jogtalanul levont összeget térítsék vissza).

4. Jogi szaknyelvünkre jellemző továbbá, hogy:

a) a hosszú birtokláncokat jelzős szerkezetekkel oldja föl;

b) a melléknévi igeneves szerkezeteket előnyben részesíti a mellékmondatokkal szemben (a közgyűlés, mely megalakul: alakuló közgyűlés, az ítélet melyet meg kell hozni: meghozandó ítélet);

c) a főnévi igeneves szerkezeteket viszont mellékmondatokká változtatja.

Az eddig felsorolt sajátosságok egytől egyig funkcionálisaknak ítéelhetők meg, szemben a következő ismérvekkel, jegyekkel:

5. A *terpeszkedő* kifejezések gyakori előfordulása, amikor jelentésszegény igék kapcsolják össze a névszóval kifejezett tartalmat, holott sokszor nem mondanak többet, mint maga a névszói elemből képzett ige (pl. intézkedik, intézkedést foganatosít, biztosít, biztosítást eszközöl). Ez a jelenség *névszósításként* is emlegethető. Hadd keljek rögvest jogi nyelvünk védelmére: nem mindig, nem föltétlen hiba az itt tárgyalt szaknyelvi jegy, ellenkezőleg, nem ritka az olyan eset, amikor a névszósított, látszólag bonyolított szerkezet egészen más tartalmú az egyszerűbbnek, tömörebbnek, szépnek, jónak vélt puszta igei kifejezésnél. Ha pl. az ügyész felszólal, így megfogalmazva még nem jelöltünk eljárási eszközt, ha azonban felszólalással él, már jogi jelentőségű aktus forog szóban.

*

A főntebb osztályozott (szakszófajokra bontott) jogi terminológiával szemben támasztott legfőbb követelmények közül főleg a közérthetőség kívánalmát egészen aprólékosan, de a rövidség, tömörség gazdaságosság igényét is kellő

alapossággal igyekeztünk tárgyalni. Tagoltuk továbbá a Szathmári¹² fölosztásában közhelyszerűnek és túlságosan általánosnak tetsző „nyelvi, stilisztikai és nyelvi rétegbeli helyesség” igényét.

Külön, a közérthetőséggel rokon követelményként tanulmányozhatjuk viszont pl. a szakszó *motiváltságát*, melyet akár az idegen szavak motiváltsága elnevezésű kérdéskörre is változtathatnánk (ne használjunk kooperációt együttműködés helyett, de mondjunk kollíziót jogszabály-összeütközés helyett).

Rokonítható, s egy csoportba tehető az egyéb fölosztásokban¹³ is jelen levő alábbi követelmény-halmaz:

- egyértelműség (minden terminus technicus alapkövetelménye);
- az egy alakban való jelentkezés, azaz egyöntetűség (ha egy terminus technicus több alakban jelentkezik, föltétlenül az összetévesztés veszélyét rejtje magában), s
- a lehetséges állandóság, ami szerintem elsősorban azt jelenti, hogy egy adott terminus ne adja át helyét szinonímájának.

Jegyzetek

- ¹ A gazdag hazai és külföldi szakirodalomról pl. Nikola Visković: Jezik u pravu (szemináriumi előadás), valamint Karcsay Sándor: Jog és nyelv (Jogtudományi Közlöny, (JK), 1981/4.) c. dolgozatai szólnak.
- ² Karcsay i. m.
- ³ Nagy jogtudósok és tanítványaik: Világhy Miklós és Ránki Vera. V. M.: Állami-jogi nyelvi kérdéséhez, TIT Jogi Tájékoztató, Budapest, 1960/3–4.
R. V.: A jogi nyelv, Dolgozatok az állam- és jogelmélet köréből, II.
- ⁴ „A magyar jogi terminológia mindazon szók, kifejezések, szerkezetek összessége, olyan nyelvi eszköz, amelynek segítségével a magyar uralkodó osztály minden fontosabb államhatalmi aktusban, a törvényhozásban, az igazságszolgáltatásban, az igazgatásban megvalósítandó akaratát kifejezi.”
Kovács Ferenc: A magyar jogi terminológia kialakulása, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 5. l.
- ⁵ V. Bogošić: Tehnički termini u zakonodavstvu, Beograd, 1987.
- ⁶ Szarvas Gábor és a nyelvművelés ma; Híd, 1983. január, 68. l.
- ⁷ Móra Mihály: a jogi nyelvművelés feladatairól, Magyar Nyelvőr (Nyr.), 60/275.
- ⁸ Karcsay, i. m. Informator Zgb. 1969.
- ⁹ Vuković Mihajlo: Izrada pravnih propisa, 67. l.; Lukić, Radomir D.: Metodologija prava. 216. l., SANU, Beograd, 1977.
- ¹⁰ Mikics Melánia: A nyelvi ekvivalencia szociolingvisztikai szempontjai, Szarvas G. Nyelvművelő napok, Ada, 1974.
- ¹¹ Kádár Miklós: A jogszabályok népszerű fogalmazása, és Pataki Ernő válasza. IK 49/3, 116. l. és IK 49/4, 247. l.
- ¹² Szathmári István: Szakszavak használata a csehszlovákiai magyar sajtóban, Nyr. 78/1/36. l.
- ¹³ Pusztai István: A közgazdaság szakmai terminológiája és a nyelvművelés, Pénzügyi Szemle, IV/62.

Rezime

O jeziku pravne nauke

U svome radu autor se bavi opštom problematikom pravne terminologije i jezičkog izražavanja prava. Daje definiciju pravnog jezika i pravne terminologije. Konstatuje, da je karakter jezika prava: stručni jezik sa objektivnom osnovom, neterminološki usredsređen.

Baveći se pitanjem odnosa jezika prava i opšterazumljivosti pisac studije se bavi odnosom jezika prava i opšteg govornog jezika, te jezika prava i narodnog jezika.

Zakonski tekstovi, pravni propisi se imaju formulisati na razumljivom jeziku, po mogućnosti na narodnom jeziku, no izvesno je: pravni tekst, a pogotovo naučni rad ne može biti lišen izvesne količine uskostručnih terminoloških odnosno nomenklaturnih sastojaka.

U daljem tekstu svoga rada autor se bavi problematikom jezičke i pravno-komunikacione zajednice unutar jedne zemlje odnosno više država, pri zajedničkom životu više nacija i (ili) nacionalnosti.

Nekoliko pasusa svoje studije autor posvećuje analizi problematike razvoja jezika prava u ogledalu društvenog napretka. Određuje i sastojke (izgraditelje) i raslojavanje jezika prava.

Summary

About the Language of the Juridic Science

In this work the author deals with the general problems of the juridic terminology as well as the linguistic expression of law. A definition of the juridic language and terminology is given together with a statement about the character of the juridic language as a professional language with an objective base non terminologically concentrated. Dealing with the question of the relation between the language of the law and the general comprehension the author is occupied with the interaction between the juridic language, general colloquial language and the vernacular.

The juridical texts, regulations have to be define in articulate language if possible in colloquial language, however it is for certain that texts of law especially scientific studies could not be deprived of an amount of terminological or nomenclature elements.

Further in the study the author is dealing with the problems of linguistic and juridic-communicative community within a country or more countries, in the case when more nations and nationalities live together.

In a few passages the author gives an analysis of the problems related to the development of the juridic language in the mirror of the social progress. The components are determined as well as the disintegration of the language of the juridic science.